

RÓNAY GYÖRGY: BALASSITÓL ADYIG

Bp. 1978. Magvető K. 318 l.

Fájdalmas hirtelenséggel, alkotó erejének és kedvének teljében szólította el közülünk a sors Rónay Györgyöt. Aligha önnön közeles elmúlására gondolva választotta posztumusz esszéfüzérének mottójául a Marcel Arland-i mondatot: „Leur faire l'honneur de les considérer comme des écrivains vivants” – s a recenzens mégis parancsnak érzi, hogy ennek sugallatához igazodjék. Ő maga is akkor közeledik tisztelettel a korán eltávozottnak művéhez és emlékéhez, ha élő író élő alkotásaként szemléli a *Balassitól Adyig* c. tanulmánygyűjteményt. Olyan könyvként, amelyből igényt, módszert és gondolatot egyaránt meríthetni.

A kényszerű és szükségszerű szakosodások évadján, amidőn egyetlen korszakba, egyetlen életműbe húzódni szinte óhatatlan, ritka és jóleső kivétel az a tág ölelés, az a már-már egyetemes érdeklődés, amely Rónay Györgyöt jellemzi. „... szenvedélyesen, és a mestereimtől örökölt áhítattal szeretem az egész magyar irodalmat, első dadogásaitól máig” – vallotta meg *Kutatás közben* c. könyvének előszavában (Bp. 1974. 7.). Valaminő csillapíthatatlan szomjúság, mohó fölfedezésvágy, tudósi és pedagógusi ethosz vezérelte, hogy literatúránk minden századában s megismerésre érdemes életművében otthonos legyen, s kritikák, arcképek, esszék, korszakmonográfiák sokaságában tudósítson véleményéről és élményeiről. Mindenkoron hatványozta szavának érvényét és hitelét, hogy roppant szerencsésen társult lényében ráció és intuíció, a „mesterséget” fölényesen ismerő szakember és az összes műfajt gyakorló szépíró. A kutatói felkészültség mindvégig bizton hagyatkozhatott a literátor kifinomult ízlésére, hallására, fogékonyágára, a megértés és megérezésre, a precíz filológus a lélek „mérnökére”. Nincs ez másként a *Balassitól Adyig* esszéiben sem, s hogy minő termékenynek bizonyult itt is emez „együttműködés”, arra a számtalan lehetséges példa közül csupán kettőt

említenénk. A pályakezdő Adyt befolyásoló hatások és hangok majd valamennyijét megnevezte már a tudós elmélyülés. Amde a költő Rónay György füle kellett ahhoz, hogy ki-hallatsszék a *Versék* egynémely szólamaiból az olcsó münépdalok „cigányzenés” zöngéje, a korhelykedés obligát frazeológiája, „a fülbe muzsikáló primás vonójának zokogása” (296–300.), tetten érhessük az induló poétát a sírva vigadás dzsentris „tempóiban” is. S okkal érezzük a személyiségeket építő, sorsokat feszítő novellista és regényíró diszkrétén inspiráló jelenlétét, amidőn az esszéista apró élettényekből, látszatra igénytelen epizódokból alkotói karakterek értő és biztos kezű rekonstrukciójára vállalkozik. Eztán is bajosan, csak önnön kárára nélkülözhetné irodalomtudományunk a Rónay típusú szakembereket!

Tizenegy tanulmányt zár magába a *Balassitól Adyig* c. kötet. A legkorábbi darab 1950-es keltetésű, 1977, Ady centenáriuma ihlette a legvégsőt. Mindössze két esszé reprezentálja a közbülső évtizedet, hogy a többi – igen arányos megoszlásban – az 50-es és a 70-es esztendőkből keletkezzék. A véletlen műve ez, természetesen, ám tendenciát jelez már, hogy a könyv két Vörösmarty-elemzése – a közéjük iktatódott huszonhat évnyi szünettől függetlenül – organikus egészként szemlélhető. A szerző folyamatos érdeklődésének szép példajaképp ott veszi föl a szálát a *Csongor és Tünde*-tanulmány, ahol (nyilván a hamaros továbbvitel szándékával) el ejtette az 1950-ben írott értekezés. S túlmutat önmagán, a kutatói pálya egészét is jellemezheti eme gesztus. Foglalkoztatta bár irodalmunk összes százada és alkotója Rónay Györgyöt, akadtak – s mily számosan! –, akiknek műve és személye kivételes figyelmében részesült. Nem lanyhuló érdeklődéssel, újra meg újra visszatért hozzájuk (névsoruktól itt bizvást eltekinthetünk),

árnyalta, továbbgondolta, folytatta, kiegészítette a róluk már másszor elmondottakat. Amint Ráday Gedeon – finom és találó elemzést nyújt a könyv minderről (67–72.) – akaratlan elárulta magát a fordításaiban, csakúgy az esszéista is, vissza-visszatérő témáival. Burkolt önvalomással, a lélek megtárlkozásával érnek föl az állandó „vonzások és választások”, s analizisük közben bizonyos sok érvényeset mondhatnánk Rónay személyiségéről is. Mindenesetre úgy találjuk, hogy a vizsgált kötet csupán a kutatói életmű teljes kontextusában értelmezhető igazából, pontos koordinátáit csak egy ilyféle munka után jelölhetni ki majdan.

Többnyire költők, nem is mindig az első vonalba tartozó poéták a *Balassitól Adyig* főszereplői, ámde akad itt prózaíró és tragikus sorsú esszéista is. Mindük bemutatása-elemzése más-más szándékból táplálkozik. Most az eddig már tudottak árnyalása, finomítása a cél (pl. Ady esetében), majd a kétes hitelű vélemények, a színes „ráfogások” távoztatása (Ányos Pálról szólván), olykor a líratörténeti szerep, az alkotói jelentőség pontos megfogalmazása vezérli a tollat (Ráday Gedeon vagy Baróti Szabó Dávid művének vizsgálatakor), másszor egy derűs és jámbor életeszemély körvonalainak kirajzolása (Faludi Ferenc portréjában), néhol pedig egy sorstragédia megfejtésének indulatában is szép kísérlete (Péterfy Jenőről beszélve). Egyszer sem tör „szenzációs” fölfedezésekre Rónay György, sem tényekben, sem összefüggéseiben nem kínál rendkívüli nóvumokat. Érteni akarja, minél teljesebben választottait, személyiségükben, sorsukban, alkotásaikban egyszersmind, itt a művet, amott a fátumot méltatva nagyobb figyelemre. Igazságot kíván és keres, nagy tapintattal módosít a korábbi értékhangsúlyokon, grammnyi, milliméternyi változásokat regisztrál, kimutatja, minő hajszálcsoveségen át tart rokonságot Ányos Petőfivel (117., 121.) és Arany Jánossal (120.), Baróti Szabó Dávid meg Berzsenyivel, Vörösmartyval (144.), avagy miként stilizálja, mitizálja el tulajdon múltját Ady egy parányi ténycsúsztatással is (314.). Tüntetően puritán, látszólag eszköztelen munkamódszer a Rónayé, s noha érezhető élvezettel merítkezik meg a témájában mindenkor, szinte észrevétlen tud maradni a maga festette képek hátterében. Aggályosan őrizkedik a hivalkodó pózoktól, az öncélú, mutatóványos akrobatikától, nincsenek henye megjegyzései, fölös dekórumai, nem nyújt látványos stíbravúrokat, idegen tőle az erőfitogtatás megannyi gesztusa. Egyszersmind előékeny tárgyával és olvasójával, példa-

adó szerénységgel vállalja a kommentátor szerepkörét. Okfejtésein minduntalan áttetszik rendkívüli műveltsége, olvasottsága – kompetenciája ezért is oly egyetemes –, ámde sohasem lesz ez a gondolatmenet teherterele, alkalma a magamutogatásnak. Jól érzékelhető, hogy a karcsú, világos vonalvezetés eszményéhez igazodik, lát-szatra ráérvősen, igazából feszes logikával, kapkodást nem ismerve szövi mondandóit. Hangvétele nyugodt és visszafogott, még a polémiák pillanataiban sem ragadtatja magát szélsőségekre, nyájás közvetlensége pedig kiváltképp lenyűgöző. Hatásának, meggyőző erejének egyik legfőbb komponense ez a kifinomult egyszerűség és spontaneitás, higgadt, megszenvedett életbölcse-ség és páratlan anyagismeret ölt benne testet. Többször is derült, tapintatos, sohasem fölényeskedő iróniával szemléli választottait (pl. Rádayt vagy Baróti Szabó Dávidot), készen az ember és a mű apróbb-nagyobb gyarlóságainak megértésére, kecses eleganciával érvelve mégis az értékek védelmében. Olykor azonban mellőzi az irónia kínálta distanciát, hogy áthévílt stílusban, vibráló és személyes indulattal, a beleélés, azonosulás vallo-más lendületével (mégsem feledeve vagy feladva a tárgyilagosságot) adjon számot egy sors tragédiájáról. Emez indulat szülte könyvének tán leg-remekebb esszéjét, a Péterfy Jenőről szólót, amely már-már műalkotásnak is tekinthető, s felejthetetlenül szuggesztív képet formál egy, a kor méltatlan közönyének és önnön kóros személyiségének szorításában felőrlődő és szét-hulló lélekről. Iskolapéldája ez a tanulmány a szépirot és a szaktudóst egyként mozgósító alkalomnak, s benne a két hajlam roppant termé-keny kölcsönhatásának, tartós fényt lobbantó összeszikkasztásának lehetünk szemtanúi. Ritka, ki-vételes perce az egyéforrásnak, az azonosulás-nak, noha adataiban nem a személyes kutatás gyümölcse, hanem a barát, Zimándi P. István munkájára (*Péterfy Jenő élete és kora*. Bp. 1972.) támaszkodik. A megértés és rokonszenv eme hősege a könyv egyetlen más darabjából sem sugárzik felénk, pedig tudjuk (vö.: *Jegyzetlapok*. Bp. 1975. 5.), hogy pl. Faludi Ferenc avagy Ady Endre is fölöttébb kedves a szerző szívének.

Mondani is fölösleges: a gyűjtemény minden tanulmánya megannyi bizonyíték Rónay kiváló műértő és -elemző kultúrájáról. Analízist említve természetesen nem az utóbbi egy-másfél évtizedben meghonosodott eljárásokra gondolunk. Rónay György egy korábbi korszak és gyakorlat neveltje, s holott fogékony volt minden újdonságra, így a módszerekére is, ezúttal sem pártolt

el az explication de texte fogásaitól. Annyit tesz „csupán”, hogy szóra bírja az anyagot, a vizsgált műveket és forrásait; őket beszélteti első renden, a maga feladatát a kommentátor és az összekötő szöveg írójának szerepére korlátozván. Fogékony-ság, alázat és szerénység a jellemzője minden analízisének, irtózva a belemagyarázások önkényétől csak megérteni és megérteni kíván. Bizonytal nem hatol a lehető mélységekig, ámde mindig súlya és hitele van így is a szavának. Mily pompásan és meggyőzően szembesít egyetlen szócska tüzetes elemzésével két egyéniséget, két generációt (Rádayt és Kazinczyt: 61–62.) mily jól ráérez a nyelvben gyönyörködő játékosásra Baróti Szabó *Kisdéd szótárában* (161–162.) – a példákat sokáig szaporíthatnók. Szeret levélrészletek, apró tények és epizódok mozaikkockáiból rakni képet, kedvvel indul (vagy tér át az esszéen belül új gondolatra) egy-egy jellemző biográfiai adatból, a körülmények, korfestő mozzanatok leírásából. Örömet pepecsel kicsiny részletekkel, hogy a nagyobb összefüggéseket se veszítse szem elől. Amit létrehoz (túl az egyes művek analízisének) többnyire a pályakép és a személyiségrajz szerves és érdekes elege; nem tér ki minden lehetséges szempontra, de folyvást az egész komplexitásának és koherenciájának ismeretében munkálkodik. Esszéista – a szó leg-nemesebb értelmében.

Büszkén és tudatosan vallotta e műfajt a magáénak Rónay György. A sokadik tanúbizonyosság már ez a gyűjtemény: szerzőnk csakugyan anyanyelvén beszélt, páratlan erudícióval gyakorolta az esszét. Százszor ki-próbálta teherbírását, pontosan ismerte erőit, lehetőségeit és határait. Tudván tudta, mily nagy és értékes hagyomány folytatója és örököse, amidőn ebbe a műfajba önti mondandóit. Ezért is vonzódtott oly nagyon – egyebek között – Péterfyhez, nevezte kimondva kimondatlan egyik mesterének, s ajánlotta oly nemes hévvel pályakezdők, kritikusok figyelmébe (vö.: *Kutatás közben*. 185.). Nagy elődök méltó utódjaként tevékenykedett Rónay, az esszéista. Ő sem volt tévedhetetlen, de „kísérleteire” mindenkor figyelni kellett. A *Balassitól Adyig* kétszer is definiálja a kedvenc műfajt (7., 262.), nyilván tapintatos (s mint kiderült, korántsem fölösleges) figyelmeztetésül mindazoknak, akik valaminő teljességet, abszolút érvényt kérnek majd számon tanulmányaitól. Akad e könyvben „kísérlet”, amely jócskán megfakult az újabb kutatások fényében („Istenhez hanyatló árnyék” címen Balassiról). Akad itt olyan esszé, amely intuitív „megéléssel”

és metaforás intarziával helyettesíti a Rónay gyakorolta elemzést (*A kozmikus költő vagy az epikus Vörösmarty*). Mindkettő az 50-es évek legelejéről való, s az utóbb említett még egy önnön szépségétől ittasodó stílus bűvöletében fogant. Meghaladta őket némileg az idő, s a bennük követett ideált maga a szerző is. A meghaladás azonban nem totális érvényvesztés egyszersmind. Mindkét esszében maradt máig figyelmet érdemlő megjegyzés, továbbgondolásra inspiráló szempont. S nemde ez a műfaj célja, halhatatlanságának záloga?

Nincs kétség: Rónay György tanulmányaiban mindvégig kitüntetett figyelemben részesül a vizsgált alkotó karaktere. Olyan termékeny elfogultság és egyoldalúság ez, amelyet a szerző maga tudatosan vállalt, s amely egyáltalán nincs ellentétben az esszé hagyományaival, lehetőségeivel, „kísérlet” voltával. Rónay csakugyan nagy kedvvel és érzékkel próbálta kitapintani mindig a személyiség centrumát, a lélek örökölt és kialakított mechanizmusait, kereste – kapcsolódván ezzel is a műfaj mestereihez – a sorsot mozgató s némileg determináló faculté maitresse-eket. Olyan nagyságok ujjmutatásához igazodott ebben, mint Taine, Péterfy, Riedl Frigyes, korai Vörösmarty elemzésében pedig (amidőn óda és elégia, erő és melankólia egymást váltó végleteiről, „roppant lélekről” beszél: 207–208., 211.) ráismerni vélünk az esszéistának egészen kiváló Szabó Dezső 1912-es Berzsenyi-dolgozatának sugallatára is. Amiként Taine egy uralkodó tulajdonságra vezette vissza minden művész alkotói személyiségét, Péterfyék meg két fő sajtóság harmóniájában vagy ellentmondásában találták meg a vizsgált író faculté maitresse-ét, úgy Rónay is szívesen beszél Ráday ernyedt, passzív alkatáról, nevezi őt a „Jelkileg fáradt ember” típusának (51., 54.), fedezi föl Baróti Szabóban a gyermeteg naivság és a ridegség mögé húzódo szeretet-szomj dualizmusát (164–172.), Katona Józsefben meg (az Aranyra olyannyira emlékeztető) „fájvirág” természet és görcsös zárkózottság bizonyítékait (190–194.). Eltekintünk a további példáktól. Hasznos és semmiképp sem jogtalan hipotézisek ezek, termékeny szempontokat adnak a pályakép s az egyes művek elemzésé-
kor (avagy belőlük levont konzekvenciaként találkozhathat velük), s a szerző csak elvétve hajlik arra, hogy túlfeszítse, abszolutizálja feltevéseit. A pánpszichologizmus kitételt minden-
esetre enyhe túlzásnak vélnök. Szerintünk sem helyes, ha Rónay csak önnön indulatainak marta-
lékává lett emberként jellemzi Balassit, action

gratuite-eket emleget vele kapcsolatban, utalván egy ifjúkori fejszérülésére is (13.) avagy a freudi mélylélektan hatására „anyakereső” hajlandóságairól tudósít (23.). A tanulmányok zöme azonban üdvös önmérséklettel folyamodik a pszichologizmus módszereihez, csupán annyira vállalva az egyoldalúságot, amennyire az esszé vitathatatlanul följosítja művelőjét. Nincs tehát igaza Marx Józsefnek, amikor recenziójában (*Értéktisztelet. Élet és Irodalom*. 1978. november 4. 11.) csupán „az egyetlenegy személyiség” megmutatásának dokumentumaiként értelmezi a kötet tanulmányait, s idézve az előszó egynémely passzusait (pl. „...nem fogadtam el egyetlen módszert sem egyedül kötelezőnek, hanem igyekeztem mindből tanulni” stb.) a „magyar elméleti gondolkodás „fene fátumá”-ról, „az eklektika sorvasztó hatása”-ról beszél. Nos, ha egyoldalúnak találjuk Rónayt, épp az eklektika vádjá alól kell tüstént fölmentenünk, ami pedig a személyiségrajz esetleges túltengését illeti, arra az esszé nyújtotta szabadság nyilván kellő magyarázat. Csupán a műfaj – korábban már emlegetett – definícióira emlékeztetnők Marx Józsefet. „Az esszé nem akar egy-egy kérdést mindenestül megoldani, talán még körüljárni sem” – írta volt bevezetőjében a szerző, s íme, nem fölösleges és alaptalan az óvás egynémely telhetetlenségek ellenében. A gyűjtemény – bárhonnan nézzük is – egy lehetséges megközelítési módot reprezentál.

Még két megjegyzésünk akadna. A szép kiállítású könyv becsét (és a nyomda tekintélyét) aligha öregbítik a durva helyesírási hibák („helyete”: 71., „megszokot”: 90., „enek”: 95., „színészkedet”: 191., „egyszere”: 235. stb.), valamint az értelemzavaró betűkihagyások (184., 205., 307. stb.). Már Kovács Sándor Iván is megütődött azon, hogy a borítóra – menthetetlen felületesség! – gróf Balassa portréja került a Balassi Bálinté helyett. A magunk részéről képtelenek vagyunk azt is felfogni, minő diszkrimináció mellőzte a képek sorából az Ányos Pálét és a Péterfyét (épp a Péterfyét!). Lehetséges, hogy az előbbinek arcmása nem maradt reánk? Röstelkedve ismerjük be tudatlanságunkat. Péterfy Jenő portréjával viszont rendelkezünk, s nincs az a megfontolás, az a szimmetria-elv, amelynek kedvéért számúzhethnók őt a borítóról!

„...ma már inkább irodalomtörténész barátaim hitetik el velem, mintsem magam hinném, hogy egyáltalán irodalomtörténész is vagyok” – árulta el kétségeit Rónay György a *Kutatás közben* c. könyv előszavában. Mily oktalan volt a szkepszis, bizonyítja most már a *Balassitól Adyig* valahány elemzése is. S amint Rónay ajánlotta kedves Péterfyjét – a stílusáért, a módszeréért – minden magyar kritikusnak, azonképp javallanók mi is őt (s nemcsak ezzel a könyvével) minél többeknek épülésére. A stílusáért s a módszeréért egyszersmind.

Lőrinczy Huba

ANTON VANTUCH: JÁN SAMBUCUS

Život a dielo renesančného učenca. Bratislava, 1975. Slovenská akadémia vied 255 l.*

Anton Vantuch neve jól ismert a Zsámboki-filológia művelői körében. Első komoly tanulmánya 1967-ben jelent meg a *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15–16 storočí* című kötetben ezt követően tette közé Hans Gerstingerrel, az azóta elhunyt, osztrák kutatóval egy kötetben Zsámbokinak a nagyszombati levéltárban fennmaradt latin s magyar nyelvű leveleit.

A Szlovák Akadémia kiadásában legutóbb napvilágot látott monográfia Vantuch több mint egy évtizedes kutatásainak terméke. A szép kiállítású, jól tagolt könyvben nagy teret szentel a

Zsámboki-család származása, társadalmi helyzete körül kialakult vitás kérdéseknek. Élesen elkülöníti írónkat a XIV. században élt Zsámbokiaktól és a XVI. század légelejen működő Cornelius Sambucus, veronai dominikánustól. (27.) A Plautus-komédiák Plantinhoz intézett előszavában szereplő veteres situs ac bona (helyesbítve: *avitis sedibus ac bonis*) kifejezéssel kapcsolatban arra a megállapításra jut, hogy valószínűleg erős túlzás ez az ősi birtokra és javakra való utalás, hiszen az apa csak 1549-ben, azaz másodéves nagyszombati bírósága idején kapott nemességét

*A fordításhoz nyújtott segítségért köszönettel tartozom Sebő Katalinnak, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Szlovák Tanszéke tanársegédének.